

ПРАВОВІ ОСНОВИ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖКОНФЕСІЙНИХ КОНФЛІКТІВ З ПРИВОДУ КУЛЬТОВИХ БУДІВЕЛЬ

Досвід Закарпаття показує, що голови районних і сільських Рад недостатньо обізнані з правовою базою регулювання міжконфесійних конфліктів. По-різному трактується законодавство в засобах масової інформації. Склалася парадоксальна ситуація: проголосивши курс на побудову правової держави, ми все ще продовжуємо будувати відносини між віруючими різних конфесій і напрямів, віруючими і невіруючими, органами державної влади і релігійними інституціями не на принципі верховенства закону - наріжному камені правової держави, а апелюючи до думки натовпу віруючих.

Тому проблема розробки, створення правової бази у відносинах “держава - церква” - одна із найбільш актуальних для України. Не “феномен натовпу” має бути знаряддям боротьби з несправедливістю, а закон або закони. Тільки за такої умови державно-церковні відносини набувають юридичного статусу і вкладаються в рамки правового поля, дії суб’єктів регламентуються законодавством, котре захищає суспільство від крайнощів - войовничого клерикалізму і атеїзму, “державного вільнодумства”, гарантує свободу совісті особи, право сповідувати не тільки релігійні, а й інші переконання.

Ситуація, що склалася в міжконфесійних, міждержавних відносинах, вимагає закріплення і неухильного впровадження у практику рівноправ’я всіх церков, що діють в Україні. Але, на превеликий жаль, часто представники місцевих органів влади керуються у вирішенні міжконфесійних конфліктів не законом, а емоціями та симпатіями до тієї чи іншої конфесії. Такі прояви мають місце в Галичині, де надається перевага греко- католицькій церкві.

На виконання урядової постанови про почергове богослужіння представником президента України по Закарпатській області було прийняте розпорядження № 40 від 10 лютого 1994 року. Згідно нього, якщо конфесії в цьому не знаходять згоди, то державний орган сам має визначити порядок користування культовою будівлею, яка є власністю держави. Таким чином, держава перебирає на себе більше повноважень і намагається в такий спосіб ліквідувати міжконфесійну напруженість в західному регіоні України.

Релігійна організація як юридична особа може укласти договори майнового найму (договори оренди будинків, нежилих приміщень, іншого майна або договори безплатного користування цим майном) з державними, громадськими організаціями або громадянами.

При цьому права і обов’язки релігійної організації як наймача визначаються договором майнового найму та чинним цивільним законодавством України, зокрема Цивільним кодексом України (ст. ст. 256-272 та ст. ст. 324-331), а також Законом України “Про оренду майна державних підприємств і організацій”.

Культові будівлі і майно або тільки культові будівлі чи тільки майно (йдеться про культові будівлі і майно культового і некультового призначення, тобто про колишнє церковне рухоме і нерухоме майно, яке знаходиться у культовій будівлі, що передається в користування релігійній організації, біля неї чи в іншому місці і яке державний орган має можливість передати релігійній організації у безоплатне користування) передаються організаціям, на балансі яких вони знаходяться, за договором безоплатного користування.

Підставою для укладання такого доовору є рішення (розпорядження) обласної державної адміністрації про передачу відповідній релігійній організації (релігійній громаді, монастирю, духовному навчальному закладу тощо) за її клопотами у безоплатне користування культової будівлі і майна. Якщо питання передачі релігійній організації

культурної будівлі і майна розглядається водночас з реєстрацією її статуту (положення), то рішення по культурній будівлі і майну приймається або окремим розпорядженням, або окремим пунктом розпорядження про реєстрацію статуту (положення). Це спрощує розгляд спірних питань, пов'язаних або тільки з реєстрацією, або тільки з культурною будівлею і майном.

Згідно з Постановою Верховної Ради України від 23.04.91 р., № 988-ХІІ, “Про порядок введення в дію Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” рішення (розпорядження) державного органу про передачу релігійній громаді культурної будівлі і майна має бути мотивованим. Воно приймається на підставі висновків компетентних місцевих органів і повинне враховувати: право релігійної громади, якій належала ця будівля і майно на момент їх переходу у власність держави, причому зміна релігійною громадою своєї підлегливості у канонічних і організаційних питаннях не позбавляє її як юридичної особи майнових прав, у тому числі і права на повернення їй у власність чи передачу в користування культурної будівлі і майна (стаття 8 Закону України “Про свободу совісті і релігійні організації”); право релігійної громади, яка користується цією будівлею і майном в установленому законом порядку, тобто користується культурною будівлею і майном за рішенням (розпорядженням) відповідного державного органу, незалежно від того, на засадах якого законодавства України це рішення було прийняте - чинного законодавства про свободу совісті і релігійні організації чи законодавства про релігійні культури, що діяло на Україні до прийняття Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (п. 3, частина друга Постанови Верховної Ради України “Про порядок введення в дію Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”).

Якщо релігійна громада була зареєстрована до введення в дію Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” і за договором, укладеним між її засновниками і відповідним державним органом, користувалася культурною будівлею і майном, то правовідносини за цим договором зберігаються у повному обсязі й після введення в дію цього Закону, за умови, що релігійна громада встановленим порядком зареєструвала свій статут (положення).

Якщо релігійна громада, котра за договором користується культурною будівлею і майном, поміняла за своїм відповідним рішенням підлеглість (канонічну й організаційну або лише організаційну), зберігаючи при цьому статус юридичної особи за зареєстрованим статутом (положенням), то набуті нею майнові й особисті немайнові права, а також прийняті нею на себе цивільні обов'язки (договірні тощо) також зберігаються у повному обсязі й після зміни підлеглості, оскільки релігійна громада себе як юридичну особу не припинила.

Якщо культурна будівля і майно використовується релігійною громадою-юридичною особою за неналежно оформленими або без належно оформлених документів (без договору користування культурною будівлею і майном або без опису майна чи опису об'єктів, що мають культурну цінність тощо), то до прийняття рішення (розпорядження) щодо цієї культурної будівлі і майна з'ясовуються обставини і по можливості усуваються причини. Має бути також враховано: вкладання коштів релігійною громадою у спорудження, переобладнання культурної будівлі і тривалість користування нею; наявність у даному населеному пункті або у даній місцевості культурних будівель, які використовуються релігійними громадами того ж віровизнання, що й релігійна громада, яка претендує на спірну культурну будівлю; інші суттєві обставини у їх сукупності. Рішення (розпорядження) державного органу повинне, крім обставин, врахувати також висновки та пропозиції щодо можливого врегулювання спірного церковного майнового питання шляхом: передачі під культурні будівель цивільного призначення; виділення земельної ділянки під забудову; матеріальної допомоги в будівництві нового храму (будматеріалами, коштами тощо); участі в регулюванні справи зацікавлених релігійних організацій, громадськості тощо.

Спір може бути вирішений також шляхом почергового користування культурною будівлею двома або більше релігійними громадами за їх взаємною згодою. Згода про

почергове користування викладається письмово у заявах релігійних громад. На їх підставі та згідно з рішенням державного органу про передачу в почергове користування культової будівлі і майна з кожною громадою укладається окремий договір, в якому передбачається порядок і черговість користування.

Договори про почергове користування можуть укладатися лише щодо тієї культової будівлі, відносно якої є згода на такий спосіб користування або яка у даний час не знаходиться в користуванні іншої релігійної громади. Якщо культові будівлі уже знаходяться в користуванні, то позбавлення релігійних громад їх права користування ними може бути здійснене лише у судовому порядку. Після цього культова будівля може бути передана у почергове користування. Не може бути спірна культова будівля, якою користується релігійна громада, інакше як за рішенням суду.

В окремих випадках, коли питання використання культової будівлі і майна порядком, встановленим пунктами 3 і 6 Постанови Верховної Ради України “Про порядок введення в дію Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації”, не врегульоване, а релігійні громади взаємної згоди на почергове користування храмом не досягли, обласна державна адміністрація може прийняти рішення (розпорядження), в якому визначити порядок користування культовою будівлею і майном шляхом укладення організацією, на балансі якої культова будівля і майно знаходяться, з кожною релігійною громадою окремого договору, забезпечуючи виконання (додержання) зобов’язань за цими договорами.

Рішення (розпорядження) державного органу може бути оскаржене до суду встановленим законом порядком. У власність релігійним організаціям повертаються (як і при передачі у безоплатне користування) або тільки культові будівлі чи тільки інше (культове і некультове) майно або те і друге разом, тобто повертається колишнє церковне рухоме і нерухоме майно, яке в даний час є державною властністю, і держава в особі відповідного державного органу має можливість його повернути.

Релігійні організації мають переважне право лише на передачу їм культових будівель (храмів та іншого нерухомого майна, яке безпосередньо пов’язане з відправами культу- дзвіниць, церковних сторожок тощо) і майна культового призначення. У поверненні іншого церковного майна може бути за певних обставин відмовлено.

Культові будівлі та інше церковне майно повертаються організаціям, на балансі яких вони знаходяться, за відповідними документами, актами про передачу майна тощо. Підставою для повернення є рішення (розпорядження) обласної державної адміністрації, котре приймається (як і при передачі майна в користування) також окремо від рішення про реєстрацію статуту (положення) релігійної організації, оскільки це різні питання, які вирішуються за законом різними державними органами і мають свої механізми проведення в життя прийнятих рішень.

При прийнятті рішень про повернення у власність колишнього церковного майна, на яке претендують дві чи більше релігійних організації, державний орган зобов’язаний враховувати всі варті уваги обставини. Рішення державного органу в цьому разі має бути мотивованим, оскільки колишнє церковне майно не обов’язково повертається так званим історичним власникам. Серед законних претендентів на це майно можуть бути їх нащадки, причому й ті з них, котрі уже сповідують не батьківську, а власну віру, а також релігійні організації, які на законних підставах користуються культовими будівлями і майном у даний час.

Можуть й інші претенденти на колишнє церковне майно, в тому числі й на майно, яке становить історичну, художню або іншу культурну цінність. Правила охорони і використання пам’яток історії та культури викладені у Законі України про охорону і використання пам’яток історії та культури (1978 р.) та у постанові Уряду України від 27.01.83 р. № 39 “Про заходи подальшого поліпшення охорони, використання та реставрації пам’яток історії та культури”. За цими правовими актами керівництво справами державного обліку, охорони, використання, реставрації і пропаганди пам’яток історії та культури зосереджене у спеціально уповноважених центральних та місцевих державних органах охорони пам’яток (зокрема, пам’яток культового мистецтва - у Міністерстві культури

України, а пам'яток культової архітектури - у Держбуді України).

Забезпечення охорони і збереження культових будівель і іншого майна - пам'яток історії та культури та культури покладається на ті релігійні організації, у власності чи у користуванні яких ці пам'ятки знаходяться. Якщо культові будівлі та інше рухоме і нерухоме майно, пам'ятки історії та культури використовуються не за призначенням або є загроза їх знищення чи зіпсування, то вони за рішенням Уряду України, прийнятими за відповідними поданнями державних органів охорони пам'яток, можуть бути вилучені не тільки у користувачів, а й у власників цього майна. А це тягне за собою як анулювання охоронних чи охоронно-орендних договорів, так і стягнення заподіяної пам'ятці шкоди (якщо шкода заподіяна пам'ятці, яка знаходилася у релігійної організації в користуванні).

Якщо релігійна організація не може з поважних причин забезпечити охорону чи збереження рухомої пам'ятки, то пам'ятка, за згодою, на певний час передається у відповідну державну інституцію (наприклад, до музею тощо). За користування пам'ятками історії та культури для здійснення богослужінь, релігійних обрядів та інших церемоній культу орендна плата не встановлюється, тому користування цими пам'ятками здійснюється за охоронними, а не охоронно-орендними договорами, що укладаються між релігійними організаціями, в користування яких передаються ці пам'ятки, і місцевими державними органами охорони пам'яток, на балансі яких вони знаходяться.

Договір користування культовою та іншою будівлею і майном може бути розірваний або припинений лише в порядку і на підставі передбачених цивільним законодавством України. Ними можуть бути: відмова релігійної організації від продовження договору; невиконання релігійною організацією своїх забор'язань за договором; користування майном не відповідно до договору або призначення майна, внаслідок чого йому загрожує небезпека руйнування або псування; інші підстави, передбачені законодавчими актами України.

Щодо захоплення або утримування за собою релігійними громадами культових будівель, то тут є цілий ряд особливостей, які треба враховувати. Зокрема слід мати на увазі, що: культові будівлі - це у свій час одержавлене народне добро, майно відповідних церковних приходів; віруючі прихожани церковних приходів вважають (і не безпідставно), що церква (культова будівля) і майно, яке в ній чи при ній- це їхнє майно, майно приходу, його спадщина. Вони зберігали, захищали культові будівлі та інше церковне майно від зазіхань на нього нерелігійних організацій. Нерідко ремонтували за свої кошти і ті культові будівлі, які були у свій час (фіктивно) закриті.

Таким чином, нерідко має місце не привласнення чужого майна, а спір, пов'язаний з тим, що одна релігійна громада привласнила собі право бути єдиним розпорядником культової будівлі, на котру претендує ще одна релігійна громада. Йдеться про спірне майно, майновий спір, який слід розглядати як такий при прийнятті державним органом відповідного рішення, у якому обов'язково повинні бути враховані права на культову будівлю обох громад. Тобто рішення (розпорядження) державного органу у даному випадку повинне бути мотивованим і конкретним щодо спірного майна. Привласнене, тобто неправомірно відчужене, культове та інше церковне майно, може бути витребуване від будь-кого.

Звичайно, почергове богослужіння є найкращим виходом. Так, керівництво Мукачівської єпархії не заперечує такого користування храмами з православними. Православні ж, як правило, проти, висувають при цьому канонічні застереження, заявляючи, що влада, примушуючи молитися в одному храмі з греко-католиками, цим втручається у внутрішньоцерковні справи.

Таким чином, доповнення про примусове почергове богослужіння ще більше загострило і без того складну міжконфесійну ситуацію в Західній Україні. Суперечки, взаємні докори і образи, нереальні претензії ще продовжуються. Поділ між греко-католиками і православними нерідко проходить не лише між односельчанами, але й сусідами, родичами, а то й членами однієї сім'ї. На цьому ґрунті підозрюють,

зневажають одне одного, батько не вітається з сином. Таке становище протиприродне, ненормальне як з релігійної, так і з загальнолюдської точки зору.

Аналіз ситуації показує, що 52 спірних храмів Закарпаття належали до 1949 року греко-католицькій церкві, яка правомірно вимагає від Української держави, як правонаступника попереднього політичного режиму публічного режиму публічно визнати ліквідацію греко-католицької церкви у 1949 році незаконною і провести повну реституцію майна і будівель репресованої церкви. Але юридично повернути колишні культові споруди греко-католицькій церкві неможливо, бо колись був добре придуманий сценарій - саморозпуск громад. Вмілі режисери ліквідації церков зробили так, що жодного з 128 репресованого священослужителя не судили за релігійні переконання або приналежність греко-католицькій церкві. Всім їм інкримінували антидержавну діяльність. Греко-католицька церква чи не найбільше постраждала в роки тоталітарного режиму. Її, як агента Ватикану, було знищено.

Але теперішня ситуація змінилась: в 52 населених пунктах, в яких виник спір, абсолютна більшість громад є православними, які кажуть що вони теж є нащадками тих, хто будував ці храми. І це дійсно так, бо люди протягом століть переходили з православ'я в унію, а потім - з унії в православ'я, потім знову йшли в унію і знову в православ'я. Як бути?

Очевидно, конфлікт не буде вичерпано до тих пір, поки в кожному з 52 населених пунктів не збудують ще по одній церкві. Керівництво православних та греко-католицьких єпархій повинні порівну поділити кількість будуючих об'єктів, визначити конкретно свої населені пункти. Органи влади повинні при цьому допомогти релігійним громадам у першочерговому забезпеченні будівельними матеріалами і т.д. Повчальним і заслуговує на вивчення досвіду розв'язання подібних конфліктів Словацька Республіка, в східній частині якої мали місце такі ж проблеми. До речі, Словаччина в цілому має менше проблем соціально-економічного розвитку, але все ж кошти на допомогу знайшла.